ยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนโดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นของตำบลทับกฤช อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์

The Strategies of Community Economy Development by Using Local Wisdom for Thapkrit Subdistrict, Chum Seang District, Nakhon Sawan Province

เพ็ญวดี รอดบำรุง[1]

[1]ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขายุทธศาสตร์การพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์
[1]Doctot of Philosophy Degree in Development Strategy, Nakhon Sawan Rajabhat

บทคัดย่อ

งานวิจัยฉบับ นี้ มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาสภาพเศรษฐกิจของชุมชนตำบลทับกฤช 2) เพื่อสร้างยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนโดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน และ3) เพื่อทดลองยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนตำบลทับกฤช โดยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพและวิธีวิจัยเชิงปริมาณ กลุ่มตัวอย่างจำนวน 50 คน แบ่งออกเป็น 5 กลุ่ม ๆ ละ 10 คน คือ 1) ปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน 10 คน 2) กลุ่มเก็บผลผลิตบัว จำนวน 10 คน 3) กลุ่มแปรรูปบัว จำนวน 10 คน 4) กลุ่มจำหน่ายผลผลิตจากบัว จำนวน 10 คน 5) ผู้นำชุมชนและผู้นำท้องถิ่น จำนวน 10 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยได้แก่แบบสอบถาม และการประชุมกลุ่มกับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง การวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ค่าสถิติและการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ ใช้กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมดำเนินการศึกษาสภาพปัญหาและสาเหตุแล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อสร้างยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนโดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวตำบลทับกฤช อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์

ผลการศึกษาสภาพเศรษฐกิจของชุมชนตำบลทับกฤช พบว่า 1) ผู้ผลิตและแปรรูปบัวของตำบลทับกฤชไม่คำนึงความปลอดภัยการผลิต 2) ชุมชนขาดการเสริมสร้างกลุ่ม/เครือข่ายอาชีพในชุมชนแบบครบวงจร 3) ชุมชนขาดความต่อเนื่องการสืบสานประเพณีและวัฒนธรรม และ 4) ชุมชนยังขาดศูนย์เรียนรู้ชุมชนตำบลทับกฤชเพื่อการพัฒนา

ผลการสร้างยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนโดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวตำบลทับกฤช อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ จึงกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนา

เศรษฐกิจชุมชนขึ้นจำนวน 4 หน่วยระบบ ได้แก่ หน่วยระบบที่ 1 สร้างมาตรฐานสุขอนามัยและผลิตภัณฑ์ หน่วยระบบที่ 2 การเสริมสร้างกลุ่ม/เครือข่ายอาชีพอาชีพการผลิตบัวอย่างครบวงจร หน่วยระบบที่ 3 จัดประเพณีเกี่ยวกับการกินบัวประจำปี และหน่วยระบบที่ 4 จัดตั้งศูนย์เรียนรู้ตำบลทับกฤชเพื่อการพัฒนา

ผลการทดลองยุทธศาสตร์ พบว่า สามารถแก้ปัญหาการพัฒนาให้เป็นระบบ ได้โดยการสำรวจชาวบ้านที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการผลิตบัวในตำบลทับกฤช มีความคิดเห็นว่ามีการพัฒนาที่ชัดเจนในเรื่องของการส่งเสริมอาชีพด้านการผลิตบัว ที่เหมาะสมกับท้องถิ่น กลุ่มตัวอย่างทั้ง 5 กลุ่มให้ความคิดเห็นระดับความพึงพอใจ ระดับมาก และระบบที่สร้างขึ้นได้ช่วยคลี่คลายปัญหาทุกข์ร้อนโดยมีระดับความพึงพอใจมากที่สุด และความพึงพอใจในคู่มือยุทธศาสตร์การพัฒนาโดยภาพรวมมีระดับมาก

คำสำคัญ : เศรษฐกิจชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผลผลิตบัว

Abstract

The purposes of this study were aimed to 1) investigate economy status of the community in Thapkrit Sub-district; 2) create strategies for community's economy development by using local wisdom in the community; and 3) try out the strategies for community's economy development in Thapkrit Sub-district. The study was conducted by using both qualitative and quantitative methods. The sample group consisted of 50 people, divided into 10 per each group, included 1) community's wise men for 10 persons, 2) lotus collecting group for 10 persons, 3) lotus processing group for 10 persons, 4) product made from lotuses selling group for 10 persons, and 5) community's leaders and local administrators for 10 persons. The tools used in this study were survey questionnaire and group discussion. Data was analyzed by using descriptive statistics and content analysis. The participatory approach was adhered in study of situation, problems, and causes in order to create a strategy for community economy development by using local wisdom in Thapkrit Sub-district, Chum Seang District, Nakhon Sawan Province.

The results of community economic status study were shown that 1) lotus producing and processing people in Thapkrit Sub-district were less awareness of production safety; 2) the community was lacked of support in group strengthening and occupational networking thoroughly; 3) the community did not proceed their heritage in traditional ceremony and culture continuously; and 4) the community was lack of a center for community learning and development in Thapkrit Sub-district.

The results of strategic development for community's economy strengthening by using local wisdom in Thapkrit Sub-district, Chum Seang District, Nakhon Sawan Province were consisted of four parts as follows: 1) formality of standard for hygiene and products; 2) lotus producing occupation group thoroughly strengthening and networking; 3) Lotus Festival yearly cerebration; and 4) learning center organizing.

The results of strategic try out were confirmed that the strategies could solve problems of development systematically. According to the survey among villagers in Thapkrit Sub-district, it was revealed that the development was clear for supporting of lotus producing occupation and also appropriate with the local context. The five key informant groups came with a conclusion that they were highly satisfied and the created system helped to solve the problems in the highest satisfactoriness. Last but not least, the satisfaction in the handbook of strategies for community's economy development, in the overall was high.

Keywords : Community's Economy, Local Wisdom, Lotus's Products

บทนำ

ทิศทางการพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ 11 เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันในมิติต่าง ๆ เพื่อให้การพัฒนาประเทศสู่ความสมดุลและยั่งยืน โดยนำทุนของประเทศที่มีศักยภาพมาใช้ให้เป็นประโยชน์อย่างบูรณาการและเกื้อกูลกัน พร้อมทั้งเสริมสร้างให้แข็งแกร่งเพื่อเป็นรากฐานแห่งการพัฒนาประเทศที่สำคัญ ได้แก่ การเสริมสร้างทุนสังคม

ทุนมนุษย์ ทุนสังคม ทุนทางวัฒนธรรม ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนและสังคมไทยสู่สังคมคุณภาพ มุ่งสร้างภูมิคุ้มกันตั้งแต่ระดับปัจเจก ครอบครัว และชุมชน สามารถจัดการความเสี่ยง และปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลง มีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรและได้รับประโยชน์จากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างเป็นธรรม สำหรับการเสริมสร้างทุนเศรษฐกิจ (ทุนทางกายภาพ ทุนทางการเงิน) มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจภายในประเทศให้เข้มแข็ง โดยใช้ภูมิปัญญา วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และความคิดสร้างสรรค์ ให้ความสำคัญกับการปรับโครงสร้างการค้าและการลงทุนให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดภายในประเทศและต่างประเทศ การผลิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม และมีการเชื่อมโยงกับประเทศในภูมิภาคต่าง ๆ บนพื้นฐานการพึ่งพาซึ่งกันและกัน ในส่วนการเสริมสร้างทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้ความสำคัญกับการสร้างความมั่นคงด้านอาหาร การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เป็นฐานการผลิตภาคเกษตร มุ่งสู่การเป็นเศรษฐกิจและสังคมคาร์บอนต่ำและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม การเตรียมความพร้อมรองรับการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศและภัยพิบัติทางธรรมชาติ รวมทั้งการสร้างภูมิคุ้มกันด้านการค้าจากเงื่อนไขด้านสิ่งแวดล้อม ควบคู่ไปกับการเพิ่มบทบาทไทยในเวทีประชาคมโลก แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 ปี พ.ศ. 2554 - 2559

การแปรรูปอาหารจากบัวเป็นวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่เป็นการสร้างเศรษฐกิจชุมชน เป็นกระบวนการที่สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนตามแนวคิดของ กระมล ทองธรรมชาติ และคณะ (2546) ที่อธิบายว่า วัฒนธรรมเป็นวิถีการดำเนินชีวิตที่ดีงามของมนุษย์ ได้รับการสร้างขึ้นอย่างเป็นระบบโดยมีความเชื่อมโยงกัน คือ ระบบคุณค่า ระบบภูมิปัญญา และระบบอุดมการณ์ซึ่งเป็นระบบที่ครอบคลุมวิธีคิดของสังคม เป็นการจัดการความสัมพันธ์ทางสังคมและความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับธรรมชาติแวดล้อม ซึ่งปรากฏในรูปของกระบวนการเรียนรู้ การสร้างสรรค์ การผลิตใหม่ และการถ่ายทอดความรู้ผ่านองค์กรทางสังคมท้องถิ่น เพื่อปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาวะแวดล้อม ดังนั้น ภูมิปัญญาจึงมีอยู่ในทุกสังคมที่บรรพบุรุษได้คิดสร้างสรรค์ให้ดีขึ้น และใช้เป็นรากฐานของการดำเนินชีวิตในสังคม จึงน่าสนใจอย่างยิ่งที่จะได้มีการศึกษาวิจัยการพัฒนารูปแบบการอนุรักษ์และส่งเสริมผลผลิตจากชุมชนในฐานะที่ชุมชนมีทรัพยากรธรรมชาติเป็นทุนอยู่แล้ว รวมทั้งศึกษากระบวนการผลิตตั้งแต่ต้นจนกระทั่งนำไปจำหน่ายยังที่ต่าง ๆ การจัดระเบียบชุมชน คติ ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม ค่านิยม คติชาวบ้านและวัฒนธรรมทางวัตถุที่เกี่ยวกับลักษณะของสังคมและวัฒนธรรมภูมิปัญญารากเหง้าความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่ตั้งอยู่บนธรรมชาติของการอยู่ร่วมกันและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีเอกลักษณ์ของตัวเอง

เป็นลักษณะชุมชนบุพกาล โดยได้เก็บเกี่ยวลักษณะของสังคมและวัฒนธรรมภูมิปัญญาของการช่วยเหลือซึ่งกันและกันและน้ำใจที่ดีงามของชุมชนอันเป็นลักษณะของขาวไทยไว้สืบสานต่อเนื่องมาตลอดช่วงสมัยในอดีตกาลจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

ตำบลทับกฤช อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ เป็นชุมชนที่มีความมั่งคั่ง สมบูรณ์ทั้งด้านศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น สภาพแวดล้อมที่ยังคงความเป็นธรรมชาติ โดยเฉพาะยังมีความหลากหลายของพืชพรรณ มีบัวที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชนซึ่งเป็นพืชที่สร้างรายได้ให้แก่ชาวทับกฤชมาช้านาน ถ้าจะเปรียบชาวนาเป็นกระดูกสันหลังของชาติ และแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นสายเลือดหลักหล่อเลี้ยงชาวนครสวรรค์มาแต่อดีตกาล บัวก็เปรียบได้กับภูมิปัญญาและจิตวิญญาณ ของชาวทับกฤช เป็นภูมิปัญญาที่สั่งสมความรู้ความเข้าใจที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคนในการใช้ประโยชน์จากบัวตั้งแต่ ราก ไหล สายบัว ใบบัว ดอกบัว เกสรบัว เม็ดบัว เป็นวงจรแห่งชีวิตของชาวบ้านที่สวยงามอยู่บนความผูกพันและเกี่ยวเนื่องจะเห็นได้จากการนำมาแสดงไว้ในส่วนของตราสัญลักษณ์ขององค์การบริหารส่วนตำบลทับกฤชและโรงเรียนทับกฤชพัฒนา บัวเป็นพืชที่สร้างเศรษฐกิจที่สำคัญสร้างรายได้ให้กับชาวบ้านมาตั้งแต่โบราณจนถึงปัจจุบัน เป็นสินค้าส่งออกทั้งในประเทศและต่างประเทศ จากจำนวนประชากรทั้งหมด จำนวน 7,098 คน จำนวน 2,322 ครัวเรือน และมีรายได้ของครัวเรือน เฉลี่ย 259,546 บาท/ปี และรายได้ส่วนบุคคลเฉลี่ย 92,756 บาท/ปี รายได้หลักจากการทำนา คิดเป็นร้อยละ 30.85 ส่วนเศรษฐกิจในชุมชนที่อาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ อาชีพเลี้ยงสัตว์ จักสาน ปลูกข้าวโพดข้าวเหนียว ปลูกดอกรัก ดอกดาวเรือง ต่อเรือ อาชีพหาปลา ทำปลาร้า ปลาเค็ม ปลาย่าง และการผลิตและแปรรูปบัวซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของตำบลทับกฤช ซึ่งมีจำนวน 110 ครัวเรือน 197 ราย แบ่งออกเป็นกลุ่มที่เก็บเกี่ยวผลผลิตจากบัวจำนวน 125 ราย รายได้เฉลี่ย 500-800 บาท/วัน กลุ่มที่แปรรูปบัวจำนวน 28 ราย กลุ่มนี้จะมีรายได้เฉลี่ย 1,000-1,500 บาท/วัน กลุ่มที่จำหน่ายสินค้าที่เกี่ยวกับบัวจำนวน 44 ราย กลุ่มนี้จะมีรายได้เฉลี่ย 300-600 บาท/วัน เป็นที่ยอมรับได้ว่าตำบลทับกฤชมีพื้นที่อยู่ติดกับบึงบอระเพ็ด ซึ่งเป็นแหล่งบัวตามธรรมชาติที่มีขนาดใหญ่ ทำให้เกิดภูมิปัญญาการผลิตและแปรรูปบัวแหล่งใหญ่ของจังหวัดนครสวรรค์ อันเป็นอัตลักษณ์ที่โดดเด่นของตำบลทับกฤช (แผนพัฒนาตำบลทับกฤช, 2554)

ผู้วิจัยเล็งเห็นสภาพดังที่กล่าวมาข้างต้น จึงได้ศึกษายุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนโดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นของตำบลทับกฤช อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ โดยค้นหาปัญหาต่างๆและสาเหตุของปัญหา เพื่อแนวทางของการแก้ปัญหาต่อไป เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน และกระตุ้นจิตสำนึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น

อันเป็นรากเหง้าของตนและส่งเสริมความสามารถในการพึ่งตนเองที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนอย่างแท้จริง

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพเศรษฐกิจชุมชนตำบลทับกฤช อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์
2. เพื่อสร้างยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนโดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นของตำบลทับกฤช อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์
3. เพื่อทดลองยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนโดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นของตำบลทับกฤช อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยขั้นตอนที่ 1 การศึกษาและวิเคราะห์บริบทชุมชน

การวิเคราะห์เชิงคุณภาพ จากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม การประชุมกลุ่ม การสังเกตการณ์ หาสาเหตุของปัญหา ใช้ตัวแบบยุทธศาสตร์การพัฒนา และวิธีวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม ข้อมูลจากการสนทนา ประชุมกลุ่ม โดยใช้วิธีเก็บข้อมูลโดยการจดบันทึก บันทึกวีดีโอ บันทึกเสียงการสัมภาษณ์บุคคล และถ่ายภาพมาวิเคราะห์รายละเอียด จำแนกประเด็นต่างๆ

การวิจัยขั้นตอนที่ 2 การศึกษาความต้องการ

ผู้วิจัยได้จัดประชุมร่วมกับกลุ่มอาชีพ กลุ่มแม่บ้าน นักวิชาการ นักพัฒนาท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่น ตัวแทนจากเทศบาลตำบลทับกฤช องค์การบริหารส่วนตำบล วิทยากรด้าน GMP และ GHP และ ตัวแทนปราชญ์ชาวบ้านเพื่อการสนทนากลุ่มสำหรับการระดมความคิด ณ ห้องประชุมเทศบาลตำบลทับกฤช ในวันที่ 2 เมษายน 2554 โดยผู้วิจัยเป็นผู้นำในการประชุมกลุ่มและได้นำเสนอหัวข้อสนทนากลุ่มเพื่อต้องการทราบเกี่ยวกับศักยภาพของชุมชน และ ความต้องการในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนโดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นของตำบลทับกฤช อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์

การวิจัยขั้นตอนที่ 3 การสร้างยุทธศาสตร์การพัฒนา

ขั้นตอนการสร้างยุทธศาสตร์ เพื่อเป็นคู่มือปฏิบัติการสำหรับการทดลองยุทธศาสตร์การพัฒนา ที่ได้จากการสังเคราะห์แนวคิด และวิเคราะห์ข้อมูลของปัญหาทุกข์ร้อนและปัญหาเป้า แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์โดยใช้ผลสรุปที่ได้จากขั้นตอนที่ 1 และขั้นตอนที่ 2 ผลสรุปจากสภาพแวดล้อมภายใน และภายนอก

การวิจัยขั้นตอนที่ 4 การทดลองยุทธศาสตร์

การสร้างยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนโดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เหมาะสมกับบริบทชุมชนของตำบลทับกฤช เรียบร้อยแล้ว ในขั้นตอนนี้เป็นการนำยุทธศาสตร์ที่สร้างขึ้นมาทำการทดลองใช้กับประชากรเป้าหมายที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรกลุ่มตัวอย่าง ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ผู้เกี่ยวข้องกับการผลิตบัวที่อาศัยอยู่ในตำบลทับกฤช 5 หมู่บ้าน ประกอบด้วย หมู่ที่ 3 บ้านตลาดทับกฤช หมู่ที่ 4 บ้านย่านสวาย หมู่ที่ 5 บ้านทับกฤชเหนือ หมู่ที่ 6 บ้านหนองไกร และหมู่ที่ 7 บ้านเนินทอง จำนวน 50 คน โดยการคัดเลือกแบบเจาะจง ได้แก่ 1) ปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน 10 คน 2) กลุ่มเก็บผลผลิตบัว จำนวน 10 คน 3) กลุ่มแปรรูปบัว จำนวน 10 คน 4) กลุ่มจำหน่ายผลผลิตจากบัว จำนวน 10 คน และ 5) ผู้นำชุมชนและผู้นำท้องถิ่น จำนวน 10 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม การระดมความคิดและการสังเกตการณ์การสภาพเศรษฐกิจชุมชนตำบลทับกฤช อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ ใช้การประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เทคนิค SWOT และการสนทนากลุ่มในการสร้างยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนโดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นของตำบลทับกฤช อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ และใช้การประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม การสังเกตการณ์ และแบบสอบถามในการทดลองยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนโดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นของ ตำบลทับกฤช อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์

การเก็บรวบรวมข้อมูล ศึกษาจากข้อมูลปฐมภูมิ (Primary source) โดยการสำรวจพื้นที่เพื่อศึกษาบริบทชุมชนตำบลทับกฤช อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ ตั้งแต่เดือนมกราคม พ.ศ. 2554 จนถึง เดือนกรกฎาคม พ.ศ.2555 จากการสังเกตการณ์ การสัมภาษณ์แบบเชิงลึก การสนทนากลุ่ม และศึกษาจากเอกสารทุติยภูมิ (Secondary source) ศึกษาจากเอกสารบทความทางวิชาการ ตำรา วิทยานิพนธ์ระดับดุษฎีบัณฑิต มหาบัณฑิต สื่ออิเล็กทรอนิกส์ สืบค้นจาก Internet และสืบค้นข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ เช่น แผนพัฒนาตำบลทับกฤช แผนชุมชนตำบลทับกฤช

วิเคราะห์ข้อมูลชิงคุณภาพ จากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม การประชุมกลุ่ม การสังเกตการณ์ เพื่อค้นหาสาเหตุของปัญหา ด้วยตัวแบบยุทธศาสตร์การพัฒนา และวิธีวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม โดยใช้วิธีเก็บข้อมูลโดยการจดบันทึก บันทึกวีดีโอ บันทึกเสียงการสัมภาษณ์บุคคล และถ่ายภาพเพื่อใช้วิเคราะห์เนื้อหา

วิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ จากการเก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถามเพื่อวัดระดับความพึงพอใจต่อการปฏิบัติตามยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนโดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นและระดับการยอมรับการปฏิบัติการตามยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนของตำบลทับกฤช โดยนำข้อมูลมาสรุปและวิเคราะห์หาค่าความถี่และร้อยละ

สรุปผลการวิจัย

1. สภาพปัจจุบันชุมชนตำบลทับกฤช อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ พบว่า มีลักษณะกึ่งชนบทกึ่งเมือง ในส่วนของกึ่งเมืองพื้นที่จะติดกับเทศบาล ประชาชน ประกอบอาชีพรับจ้าง ค้าขาย และรับราชการ ในส่วนของชนบทประชาชนส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพทำนา ทำสวน บางครอบครัวปลูกข้าวโพด ปลูกพริก ปลูกดอกรัก ดอกดาวเรือง บริเวณริมแม่น้ำน่านทำการประมง จักสาน ต่อเรือ บ้างก็รวมกลุ่มเพื่อหารายได้เสริมในช่วงที่ยังไม่ถึงฤดูทำการทำนา เพื่อสร้างเศรษฐกิจของชุมชนตำบลทับกฤชให้เข้มแข็ง ได้แก่ กลุ่มขุดรากบัว กลุ่มเก็บฝักบัว กลุ่มเก็บใบบัว กลุ่มตากใบบัว กลุ่มเชื่อม และแปรรูปรากบัว กลุ่มสานเข่ง กลุ่มพรมเช็ดเท้า กลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้า ชุมชนตำบลทับกฤชจึงถือได้ว่าเป็นชุมชนที่มีสภาพเศรษฐกิจที่มั่นคงและมีความหลากหลาย ในอดีตตำบลทับกฤชจะใช้แม่น้ำและรถไฟเป็นเส้นทางหลักในการสัญจรไปมา แต่ในปัจจุบันเปลี่ยนมาใช้เส้นทางรถยนต์

วิถีชีวิตชาวทับกฤช เป็นชุมชนที่มีความหลากหลายในด้านอาชีพเพราะชาวบ้านส่วนหนึ่งประกอบอาชีพทำนา ควบคู่กับการประกอบอาชีพเกี่ยวกับการผลิตบัว ซึ่งบัวที่ชาวบ้านนำมาประกอบอาชีพส่วนใหญ่อยู่ในบึงบอระเพ็ด ซึ่งเป็นบึงบัวที่มีชีวิตคือมีทั้งซบเซาในช่วงฤดูหนาว และจะสดใสสวยงามอุดมสมบูรณ์ในช่วงฤดูร้อน ในอดีตการใช้ประโยชน์จากบัวจะใช้บริโภคในครัวเรือน ต่อมามีการพัฒนาเป็นของฝาก การเก็บบัวจะเก็บได้ตลอดปีแต่ในช่วงเดือนธันวาคม ถึงเดือนกุมภาพันธ์บัวจะลดลง ใบจะดำเหี่ยวแห้ง ฝักและส่วนต่าง ๆ ของบัวลดน้อยลง แต่ในช่วงเดือนมีนาคม ถึงตุลาคม ผลผลิตจากบัวจะเริ่มมีปริมาณมากขึ้นเรื่อย ๆ จนสูงสุดในเดือนพฤษภาคม หลังจากนั้นปริมาณผลผลิตจากบัวก็จะลดน้อยลง ชาวบ้านที่ประกอบอาชีพเกี่ยวกับบัว จะตื่นประมาณ 04.00-05.00 น. เพื่อไปเก็บเม็ดบัว ใบบัวหรือขุดรากบัว ที่อยู่บริเวณบึงบอระเพ็ดและตามหนองน้ำในหมู่บ้าน หรือชุมชนอื่น ๆ ชาวบ้านจะนำเรือไปจอดทิ้งไว้ที่ท่าน้ำริมบึงบอระเพ็ด เมื่อถึงแหล่งน้ำที่มีบัวอุดมสมบูรณ์เพียงพอที่จะเก็บเกี่ยว เก็บ ฝักบัว ใบบัวหรือขุดรากบัว เพื่อนำเอาผลผลิตจากบัวไปขายหรือแปรรูปผลผลิตเพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัว

ชาวทับกฤชมีความผูกพันกับบัวอย่างลึกซึ้ง เพราะบัวเป็นพืชเศรษฐกิจที่ทำให้ชาวบ้านมีรายได้เพื่อเลี้ยงครอบครัว ส่วนต่าง ๆ ของบัวสามารถนำมาอุปโภค บริโภคได้มากมายหลายอย่าง ชาวไทยและชาวต่างชาตินิยมนำบัวของตำบลทับกฤชไปอุปโภคและบริโภค ส่วนราชการ เช่น โรงเรียนทับกฤชพัฒนา ได้นำเอากฤชและดอกบัวมาเป็นตราสัญลักษณ์ของโรงเรียน ส่วนองค์การบริหารส่วนตำบลทับกฤชก็นำดอกบัวมาเป็นสัญลักษณ์ขององค์กรเป็นการสื่อความหมายให้เห็นความสำคัญของบัวที่มีต่อชาวทับกฤชเป็นอัตลักษณ์ที่ชัดเจนของชุมชน

ผลจากการศึกษาสภาพเศรษฐกิจชุมชนของตำบลทับกฤช พบว่า จำนวนประชากรทั้งหมด 7,098 คน จำนวน 2,322 ครัวเรือน และมีรายได้ของครัวเรือน เฉลี่ย 259,546 บาท/ปี และรายได้ส่วนบุคคลเฉลี่ย 92,756 บาท/ปี รายได้หลักจากการทำนา คิดเป็นร้อยละ 30.85 ส่วนเศรษฐกิจในชุมชนที่อาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ อาชีพเลี้ยงสัตว์ จักสาน ปลูกข้าวโพดข้าวเหนียว ปลูกดอกรัก ดอกดาวเรือง ต่อเรือ อาชีพหาปลา ทำปลาร้า ปลาเค็ม ปลาย่าง และการผลิตและแปรรูปบัวซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของตำบลทับกฤช ซึ่งมีจำนวน 110 ครัวเรือน 197 ราย แบ่งออกเป็นกลุ่มที่เก็บเกี่ยวผลผลิตจากบัวจำนวน 125 ราย รายได้เฉลี่ย 500-800 บาท/วัน กลุ่มที่แปรรูปบัวจำนวน 28 ราย กลุ่มนี้จะมีรายได้เฉลี่ย 1,000-1,500 บาท/วัน กลุ่มที่จำหน่ายสินค้าที่เกี่ยวกับบัวจำนวน 44 ราย กลุ่มนี้จะมีรายได้เฉลี่ย 300-600 บาท/วัน เป็นที่ยอมรับได้ว่าตำบลทับกฤชมีพื้นที่อยู่ติดกับบึงบอระเพ็ด ซึ่งเป็นแหล่งบัวตามธรรมชาติที่มีขนาดใหญ่ ทำให้เกิดภูมิปัญญา การผลิตและแปรรูปบัวแหล่งใหญ่ของจังหวัดนครสวรรค์ อันเป็นอัตลักษณ์ที่โดดเด่นของตำบลทับกฤช (แผนพัฒนาตำบลทับกฤช, 2554)

2. ผลการสร้างยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนโดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นของตำบลทับกฤช อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์

ยุทธศาสตร์ที่ 1 สร้างมาตรฐานสุขอนามัยและผลิตภัณฑ์ เป็นการสร้างความน่าเชื่อถือในผลิตภัณฑ์จากบัวและเป็นการป้องกันไม่ให้เกิดการปนเปื้อนในรากบัวเชื่อม น้ำรากบัว และเม็ดบัวทอดกรอบ กระทำได้โดยการคำนึงถึงสุขลักษณะในการผลิตทุกขั้นตอน ดังนั้น ความรู้และวิธีการแก้ปัญหาเรื่องนี้ คือ การผลิตแบบ GMP และ GHP หรือมาตรฐานสุขลักษณะที่ดีในการผลิตอาหาร เป็นการประยุกต์ใช้หลักเกณฑ์วิธีการที่ดีในการผลิตอาหารของกลุ่มชุมชนซึ่งเป็นกระบวนการควบคุมการผลิตอาหารให้มีคุณภาพได้มาตรฐาน และปลอดภัยต่อผู้บริโภค

ยุทธศาสตร์ที่ 2 การเสริมสร้างกลุ่ม/เครือข่ายอาชีพอาชีพการผลิตบัวอย่างครบวงจร เนื่องจากที่ผ่านมาชาวบ้านแต่ละครัวเรือนไม่สามารถดำเนินกิจกรรมของการผลิตและจำหน่ายผลิตภัณฑ์รากบัวเชื่อม น้ำรากบัวและเม็ดบัวทอดกรอบด้วยตนเอง และบางครัวเรือนก็จะผลิตอย่างเดียว หรือขายอย่างเดียว ทำให้ประสบปัญหาด้านการกำหนดราคาและขาดวัตถุดิบในการผลิตและการขาย ดังนั้น จึงควรนำระบบการรวมกลุ่มและการผลิตแบบครบวงจรมาใช้กับตำบลทับกฤช

ยุทธศาสตร์ที่ 3 จัดประเพณีเกี่ยวกับการกินบัวประจำปี การจัดงานประเพณีกินบัวของตำบลทับกฤช จะดำเนินการโดยองค์การบริหารส่วนตำบลทับกฤชที่จะจัดสรรงบประมาณให้กลุ่มต่าง ๆ หรือหน่วยงานต่าง ๆ ได้แก่ โรงเรียน วัด และกลุ่มชาวบ้านในการเสนอกิจกรรมและนำมาแสดงหรือจำหน่ายสินค้าในวันดังกล่าว แต่จะเกิดปัญหาได้หากทางองค์การบริหารส่วนตำบลทับกฤชไม่มีงบประมาณก็จะไม่สามารถจัดงานได้ ดังนั้นจึงควรนำวิธีการจัดงานหรือกิจกรรมในรูปของคณะกรรมการโดยผู้ดำเนินการหลักคือชาวบ้านซึ่งไม่ใช่หน่วยงานราชการ

ยุทธศาสตร์ที่ 4 จัดตั้งศูนย์เรียนรู้ตำบลทับกฤชเพื่อการพัฒนา จากปัญหาบางหน่วยงานหรือบางท้องถิ่นที่มีการนำยุทธศาสตร์การพัฒนาไปใช้ในการดำเนินงานของตนแล้วพบว่าไม่ประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ ดังนั้น ตำบลทับกฤชจึงควรมีการจัดตั้งคณะกรรมการเพื่อมีหน้าที่ในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ทั้งหมดของชุมชนซึ่งจะช่วยทำให้เกิดการผลักดันการดำเนินยุทธศาสตร์ให้เป็นไปตามแผนที่ได้กำหนดไว้ นอกจากนี้ยังสามารถช่วยติดตามและแก้ไขปัญหาเมื่อเกิดปัญหาในการดำเนินตามยุทธศาสตร์ได้อย่างทันถ่วงทีอีกด้วย

3. ผลการทดลองยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนโดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นของตำบลทับกฤช อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ พบว่า กลุ่มทดลองปฏิบัติตามยุทธศาสตร์มีความคิดเห็นในระดับความพึงพอใจโดยภาพรวมเฉลี่ย 4.37 หรือระดับ "มาก" และสามารถแยกความคิดเห็นในความพึงพอใจต่อยุทธศาสตร์แต่ละหน่วยระบบ ดังนี้ หน่วยระบบที่ 1 สร้างมาตรฐานสุขอนามัยและผลิตภัณฑ์ นั้น กลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจมากที่สุด (4.52, SD =0.237) หน่วยระบบที่ 2 เสริมสร้างกลุ่ม/เครือข่ายอาชีพอย่างครบวงจร นั้น กลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจมากที่สุด (4.51, SD = 0.234) หน่วยระบบที่ 3 จัดประเพณีเกี่ยวกับบัวประจำปี นั้น กลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจมาก (4.48, SD = 0.229) หน่วยระบบที่ 4 จัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชนตำบลทับกฤชเพื่อการพัฒนานั้น กลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจมากที่สุด (4.54, SD =0.245)

4. การประเมินผลการใช้คู่มือ พบว่า 1) สามารถแก้ปัญหาเป้าได้ ดังนี้ (1) ผู้ผลิตและแปรรูปบัวรวมทั้งผู้จำหน่ายผลผลิตจากบัว และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้รับการอบรมและนำแนวทางปฏิบัติมาตรฐานสุขอนามัยและผลิตภัณฑ์ คือ มาตรฐาน GMP และ GHP มาใช้ในกระบวนการของการผลิตบัว ที่ทำให้เกิดความมั่นใจในผลิตภัณฑ์ของผู้บริโภค (2) ผู้ผลิตและแปรรูปบัวรวมทั้งผู้จำหน่ายผลิตภัณฑ์จากบัว มีแนวทางการจัดกลุ่ม/เครือข่ายการผลิตบัวในชุมชนอย่างครบวงจร โดยการรวมกลุ่มของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตบัวที่มีการพึ่งพาอาศัยกันโดยจัดเป็นกลุ่มผลิตภัณฑ์จากบัวมีการรับซื้อวัตถุดิบและผลผลิตจากครัวเรือนและกลุ่มเครือข่ายต่าง ๆ ในชุมชนเพื่อสร้างรายได้ที่แน่นอน (3) ปราชญ์ชาวบ้านหรือผู้รู้เกี่ยวกับบัว ร่วมกับสถานศึกษา วัด ชุมชนและองค์การบริหารส่วนตำบลทับกฤชในการจัดประเพณีกินบัวทุกปี เป็นการส่งเสริมการตลาดในการผลิตบัวของตำบลทับกฤช และเผยแพร่และแสดงให้กับประชาชนต่างถิ่นได้มีโอกาสชื่นชมศิลปวัฒนธรรมเกี่ยวกับการผลิตบัว (4) ผู้นำชุมชนและผู้นำท้องถิ่นได้ร่วมกันกับทุกภาคส่วนในการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ชุมชนเพื่อการพัฒนา เป็นการผลักดันทำให้เกิดการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนโดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นของตำบลทับกฤช 2) สามารถแก้ปัญหาทุกข์ร้อนได้จากการทดลองยุทธศาสตร์ พบว่า สามารถแก้ปัญหาการพัฒนาให้เป็นระบบ ได้โดยการสำรวจชาวบ้านตำบลทับกฤช มีความคิดเห็นว่า มีการพัฒนาที่ชัดเจนในเรื่องของการส่งเสริมอาชีพด้านการผลิตบัว ที่เหมาะสมกับท้องถิ่น กลุ่มทดลองให้ความคิดเห็นระดับความพึงพอใจ ระดับมาก มีคะแนนเฉลี่ยเท่ากับ (4.40, SD. = 0.213) และระบบที่สร้างขึ้นได้ช่วยคลี่คลายปัญหาทุกข์ร้อนโดยมีระดับความพึงพอใจมากที่สุด (4.58, SD. = 0.498) และความพึงพอใจในคู่มือยุทธศาสตร์การพัฒนาโดยภาพรวมมีระดับมาก (4.37, SD. = 0.084)

อภิปรายผลการวิจัย

บัวที่ชาวตำบลทับกฤชได้นำเอาผลผลิตมาอุปโภคบริโภคนั้นเป็นบัวที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติตามแหล่งน้ำ เช่น คู คลอง หนอง บึง ต่างๆ ทั้งในและนอกชุมชน ส่วนการผลิตบัวนั้นชาวบ้านมีความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาในการนำผลผลิตจากบัวมาใช้ประโยชน์ตั้งแต่ขั้นตอนการเก็บทุกส่วนของบัวมาใช้ประโยชน์ สอดคล้องกับงานวิจัยของ สุวิมล อัษฎากร (2552) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าทอไท-ยวน: กรณีศึกษาบ้านโนนกุ่ม หมู่ที่ 2 ตำบลมิตรภาพ อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา ผลการวิจัยพบว่า

ปัจจัยภายใน ผู้นำกลุ่มทอผ้าได้รับการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าจากบรรพบุรุษมาแต่เยาว์วัย ด้วยจิตวิญญาณ ใจรัก และหวงแหนในภูมิปัญญาดั้งเดิมจึงเกิดแนวความคิดที่จะถ่ายทอดความรู้สู่ชุมชน โดยการจัดตั้งกลุ่มทอผ้าไท-ยวนขึ้น เพื่อถ่ายทอดความรู้และวิธีการทอผ้าไท-ยวน ให้แก่สมาชิกเพื่อเป็นรายได้เสริมให้แก่สมาชิก สอดคล้องกับงานวิจัยของ รัตนา ยะอนันต์ (2552) ศึกษาวิจัยเรื่อง กระบวนการจัดการเรียนรู้เพื่ออนุรักษ์ภูมิปัญญาอาหารท้องถิ่น ตำบลนานกก อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ พบว่า 1) สภาพทางภูมิศาสตร์ของชุมชนตำบลนานกกที่เป็นพื้นที่การเกษตรมีผลต่อวิถีชีวิต การรับประทานอาหารของคนในชุมชน โดยเน้นการใช้พืชผักที่ได้จากธรรมชาติเป็นส่วนผสมของอาหาร การปรุงอาหารเน้นความเรียบง่าย ใช้เวลาที่รวดเร็ว ไม่ซับซ้อน องค์ความรู้ภูมิปัญญาอาหารท้องถิ่น ได้แก่ ตำรับอาหารท้องถิ่นของตำบลนานกก ส่วนผสมอาหาร วิธีการทำอาหาร

การสร้างยุทธศาสตร์พัฒนาเศรษฐกิจชุมชนโดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นของตำบลทับกฤช อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ มีความสอดคล้องกับท้องถิ่น ต้องมีวิธีการสร้างองค์ความรู้ทางด้านอาชีพแบบบูรณาการ เป็นการผสมผสานเทคโนโลยีภูมิปัญญาชุมชนและเทคโนโลยีการอาชีพแผนใหม่ โดยเป็นการนำความรู้ของกลุ่มอาชีพบัวทั้งตำบลที่มีภูมิปัญญาทางอาชีพพื้นบ้านบูรณาการกับเทคโนโลยีการผลิตบัวสมัยใหม่ เรียนรู้โดยการผ่านการศึกษาดูงาน และคัดเลือกจากกลุ่มอาชีพแกนนำ สอดคล้องกับ นิตยา เกตุครุฑ (2550) พบว่า ภูมิปัญญาการปลูกไม้ผลของเกษตรกรตำบลนานกก ได้มาจากการศึกษาเรียนรู้การทดลองปฏิบัติ จนได้ผลของภูมิปัญญาที่สามารถใช้ในการปลูกไม้ผลได้อย่างมีคุณภาพ นอกจากนั้นยังมีกลุ่มองค์กรอื่น ๆ เช่น กลุ่มผลิตปุ๋ยหมักชีวภาพ กลุ่มผลิตน้ำส้มควันไม้ กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ไม้ผลที่เป็นเครือข่ายสนับสนุนภูมิปัญญาการปลูกไม้ผล ส่วนรูปแบบการสืบทอดภูมิปัญญามีช่องทางการถ่ายทอดหลายวิธี เช่น การถ่ายทอดแบบตัวต่อตัว การทดลองปฏิบัติ การเป็นวิทยากรฝึกอบรม การถ่ายทอดทางสื่อเอกสาร โทรทัศน์ ศูนย์การเรียนรู้จากผู้อาวุโส การถ่ายทอดโดยกลุ่มเครือข่ายองค์กรอาชีพในชุมชน

ผลการศึกษาการใช้ยุทธศาสตร์ ผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มทดลองปฏิบัติตามยุทธศาสตร์ทั้ง 4 ด้าน สอดคล้องกับงานวิจัย ชัยยันต์ กองอรรถ (2555) พบว่า ชาวบ้านตำบลเกยไชยมีความพึงพอใจในยุทธศาสตร์ โดยมีการปรับตัวที่จะดำเนินการผลิตตามมาตรฐานผลิตภัณฑ์ GHP แทนการผลิตแบบดั่งเดิมแสดงถึงความตระหนักในความสะอาดและสุขอนามัยของผลิตภัณฑ์ที่ผลิตขึ้นก่อนที่จะนำมาจำหน่ายแก่ผู้บริโภค โดยที่การปฏิบัติตามคู่มือการพัฒนาชุมชนปลูกตาลโตนดตำบลเกยไชยจะส่งผลต่อเอกลักษณ์ด้านตาลโตนดของ

ตำบลเกยไชยที่เห็นความสำคัญของตาลโตนดและประเพณีวัฒนธรรมเกี่ยวกับตาลโตนด ตำบลเกยไชยที่จะสืบสานตลอดไป

ข้อเสนอแนะ

1. ชุมชนควรใช้ยุทธศาสตร์การพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมครั้งนี้ประสานความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐในระดับประเทศในการพัฒนาอาชีพเพื่อเศรษฐกิจชุมชนอย่างต่อเนื่อง และหน่วยงานภาครัฐควรทำความเข้าใจแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนางานด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นและประเพณี ให้ชัดเชนทั้งในระดับของนโยบายและระดับปฏิบัติ เพื่อให้สามารถสนับสนุนและทำความเข้าใจ การปฏิบัติการเพื่อให้เกิดการแก้ไขปัญหาชุมชนตามความต้องการของชุมชนได้อย่างแท้จริงในลักษณะที่เท่าเทียม และเกิดความร่วมมือประสานสัมพันธ์เพื่อให้การพัฒนาเป็นไปในทิศทางเดียวและมีความเสมอภาคกัน

2. ชุมชนและหน่วยงานภาครัฐควรใช้ประโยชน์จากยุทธศาสตร์การพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมเพื่อการสร้างระบบการเรียนรู้ในชุมชนควรพิจารณาและศึกษาทิศทางการขยายตัวของเศรษฐกิจชุมชนไปสู่ระดับสากลในเรื่องของมาตรฐานในการผลิตในระดับอุตสาหกรรมให้ได้รับการรับรองมาตรฐานฮาลาล

เอกสารอ้างอิง

กระมล ทองธรรมชาติ และคณะ. (2546). **หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม.** กรุงเทพฯ: อักษรการพิมพ์.

เฉลียว บุรีภักดี. (2550). **เทคนิควิธีในการวิจัยและพัฒนา.** นครสวรรค์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์.

ชัยยันต์ กองอรรถ. (2555). **ยุทธศาสตร์การพัฒนาเอกลักษณ์ชุมชนตาลโตนดอย่างมีส่วนร่วมของตำบลเกยไชย อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์.** วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต. (สาขาวิชายุทธศาสตร์การพัฒนา) มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์, นครสวรรค์.

ดิเรก ฤกษ์หร่าย. (2551). **เทคนิควิธีการวิจัยและพัฒนา (Technical Methods in Research and Development).** (คำบรรยาย) นครสวรรค์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์.

นิตยา เกตุครุฑ. (2550). **รูปแบบการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เอื้อต่อการพัฒนาไม้ผล ตำบลนานกก อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์.** วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิจัยและพัฒนาท้องถิ่น). มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์, อุตรดิตถ์.

รัตนา ยะอนันต์. (2552). **กระบวนการจัดการเรียนรู้เพื่ออนุรักษ์ภูมิปัญญาอาหารท้องถิ่น ตำบลนานกก อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์.** วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาหลักสูตรและการสอน สอนทั่วไป). มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์, อุตรดิตถ์.

สุวิมล อัษฎากร. (2552). **การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าทอไท-ยวน : กรณีศึกษาบ้านโนนกุ่ม หมู่ที่ 2 ตำบลมิตรภาพ อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา.** วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา). มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา, นครราชสีมา.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2524). **แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 พ.ศ.2555-2559.** กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

องค์การบริหารส่วนตำบลทับกฤช. (2554). **แผนพัฒนาตำบลทับกฤช.** นครสวรรค์ : ผู้แต่ง.